

Slovenske noše na Koroškem.

Mia Brejčeva — Ljubljana.

Noše koroških Slovencev, ki žive pod Avstrijo, doslej še niso bile v celoti popisane, dasi so zanimive, ker tvorijo prav ti Slovenci tisto slovansko vejo, ki je najdalje proti severozapadu potisnjena med nemški in italijanski živelj.

V tem članku je zbran glavni material o koroških nošah, ki je bil po raznih publikacijah doslej raztresen objavljen. Temu materialu so dodana še najnovejša opažanja; poleg tega naj ta članek pomeni tudi poizkus etnografske kategorizacije slovenskih koroških noš ter poizkus rekonstruirati zgodovinski razvoj nekaterih. Nedvomno ta članek ni popoln; pa naj sicer velja kot bodrilo k nadaljnjemu delu, ki naj maši vrzeli, na katere članek izrečno opozarja.

Najstarejši popis slovenske kmečke koroške noše je oni, ki popisuje nošo vojvode, ustoličenega v XIII. stoletju na Gosposvetskem polju. Manjkajo nam torej podatki iz VI. do XIII. stoletja, poleg tega tudi za žensko nošo XIII. stoletja. Odtedaj nam manjkajo podatki vse do konca XVIII. stoletja. Treba bo torej preiskati arhive in druge vire, v katerih se nahajajo popisi srednjeveških, renesančnih in baročnih koroških noš. Poleg tega bo treba obravnavati slike in freske iz teh časov na Koroškem, ki bodo gotovo izkazale zanimive podatke, do tedaj pa si moramo pomagati z ugibanji. Iz konca XVIII. stoletja, iz XIX. in našega časa imamo več popisov koroških noš. Te so v novejšem času že lokalno diferencirane in kažejo ziljsko, rožansko, mežiško, glinško, labudsko, podjunsko, jezersko in boroveljsko varianto.

Če skušamo sestaviti nekak zgodovinski razvoj noš na slovenskem Koroškem ter s hipotezami zamašiti zgodovinske vrzeli, bi to dalo takole sliko:

V XIII. stoletju ustoličeni koroški vojvoda je nosil takole nošo: sivo, platneno suknjo, ki je segala čez kolena in je bila spodaj z razporki odprta, dalje na nogah sive, platnene hlače,

opankam podobne čevlje, na glavi je imel klobuk, ogrnjen pa je bil z dolgim plaščem. V tej noši spoznamo nekoliko pokmeteno in zaostalo frankovsko nošo XII. stoletja. Hlače so se bržkone tesno oprijemale nog, opanke so bile bržkone z jermenjem križasto privezane na meča, kakor je bila tedaj navada. O koroški slovenski ženski noši iz tega stoletja, žal, ne vemo nič.

V XIV. stoletju nam Francesco di Toppo popisuje pač kraške, pa nobenih koroških noš. Moramo si torej ustvariti na podlagi ohranjenih fresk XV. in XVI. stoletja in na podlagi opazanj pri tedaj povsod običajni alpski kmečki noši svojo sliko: Moški so nosili platnene, prepasane srajce-suknje, segajoče do srede stegen, na nogah pa — morda pisane? — »nogavičnike«, hlače, ki so se oprijemale telesa, na glavah pa ostro se končujoče klobuke ali kožnate kučme. Ženske so si tedaj tesnile prsno obleko in so imele zelo široka krila. Na glavi so nosile ali šapelj ali pa pečo, ki je bila strnjena tako, da je zakrila čelo, del lic in vrat kakor nemški Rise, Gebende in Gupf iz XII. in XIII. stoletja.

Trubarjevo kratko poročilo iz l. 1562. se glasi: »...welche aber in Land Crain, Untersteier und Kaernten sitzen und ihre Wohnung haben, die halten sich nach Art und Eigenschaft der Teutschen, kleiden sich auch auf teutsch, allein dass die Weiber tragen besonders lange Schleier am Kopf.« Potemtakem smemo smatrati, da sta si tedanja nemška alpska pa slovenska koroška noša precej podobni z izjemo, da nosijo Slovenke na Koroškem »posebno dolge« peče. V ostalem vemo, da je bila najznatnejša novost kmečke noše v XVI. stoletju napram prej: pri moških ločenje hlač od nogavic in pri ženskah ločenje janke od krila. Že takrat pa so bile slovenske noše jako diferencirane, kakor ugotavlja že Trubar, ki čisto pravilno etnografsko razdeli Slovence v narodopisne skupine. Renesančni individualizem je tudi že nošam vtisnil svoj pečat in jih diferenciral, dočim v srednjem veku niso bile tako raznolike.

Iz XVII. stoletja za Koroško nimamo poročil o nošah. Gorenjci so tedaj po Valvasorju nosili ob delavnikih platnene dolge in ozke hlače, ob nedeljah pa že široke poznorenesančne hlače, pod kolena zvezane s pentljo; na mečah so imeli nogavice. Ob delavnikih so nosili kratke suknje, imenovane kazake, ob nedeljah pa dolge suknje iz črnega lodna, ki so bile brez pasu

in so mahale do srede stegen. Srajca je pri vratu segala s širokim ovratnikom na ramena, na glavah so nosili ali štulaste visoke klobuke ali pa širokokrajnike (Schlapphut). Gorenjke so nosile konec XVII. stoletja z modrčkom skupaj sešita, precej široka in gubajoča se krila. Prepasovale so se zelo visoko, tik pod grudmi z modrim, štiri prste širokim, vezanim pasom. Pod pasom je ohlapno visel železen ali meden sklepanec; na nogah so imele rdeče ali bele volnene nogavice ter šolne ali bele škornjice, na glavi pa na italijanski ravni način zloženo tenko nagubano pečo. Predstavljamo si spričo dejstva, da so naši Gorenjci pa Korošci kot alpski del Slovencev sicer etnografsko tesno med seboj podobni, da je bila torej tudi koroška noša konec XVII. stoletja v bistvu prav podobna. V tej noši ni težko spoznati zenostavljenih poznorenesančnih in zgodnjebaročnih noš, ki so v drugi polovici XVII. stoletja že prešle iz mest med kmečko ljudstvo. Hlače, ovratnik z gubanjem, štulast klobuk temne barve pri moških so preprosta kopija poprej v mestih veljavne španske noše konca XVI. stoletja, tudi ženski trdi, visoko opasani modrček in široko krilo sta istega izvora. Čisto italijanskega izvora pa je pokrivanje peče tako, da je prišel na teme trd, štirikoten kos in metal konce na ramena.

Kakšne so bile noše v XVIII. stoletju, moremo razbrati iz poročil Hermanna, Hacqueta in Bretona.

Leta 1781. je izšla knjiga Benedikta Franca **Hermanna**: *Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kaernten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg u. Bayern im Jahre 1780* (Wien, bey Chr. Friedr. Wappler 1781). Ta popisuje koroške noše takole:

Na Koroškem so noše različne, a tako mnogovrstne kakor na Štajerskem le niso. Koroško dekle nosi pisano suktnjo in prižasto (gestreift) vratno ruto. Ima velik klobuk s precej nizkim oglavjem. Ta noša je skoro po vsej Koroški običajna, le ob mejah drugih dežel se približuje sosednjim nošam. Redko vidiš pri Korošici moderc. Nosijo le tako zване životke (Leibeln), ki so podobni brezrokavnemu korzetu. So vitke in visoke postave in dokazujejo, da ni resnica, da bi lepo postavilo napravile samo trdo pretisnjene prsi (eine steife Schnürrbrust). Avbe nosijo redko, zakaj kite si zvijajo skupaj (in einen Bund) in jih pokrijejo s klobukom, ki je postrani postavljen na glavo. Klobuki so črni ali zeleni in močno okrašeni z volnenimi ali svilenimi trakovi.

Treba je priznati, da tak klobuk dobro pristaja dostojnemu obrazu.

Poseben nakit Korošice je rdeča, tri prste široka preveza (Binde). Narejena je iz belega turškega sukanca in stkana zelo gosto po različnih vzorcih (Dessainen). Vse te preveze prihajajo iz Kranjske, kjer se v masah izdelujejo. Te preveze se všijejo med gornji in spodnji del srajce tako, da pridejo ravno okrog ledij. Ravno te preveze so prav za prav vzrok, da Korošice ne nosijo modrčkov. Životki (Leibeln) so namreč tako kratki, da se vidi rdeča preveza med životkom in krilom. Dalje se Korošci razlikujejo od Štajercev v tem, da nosijo zaponke na čevljih in ne nosijo čevljev s trakovi (»Bundschuhe«), namesto telovnikov imajo prave suknene vestije, ki so često pisane, tudi njihove suknje so nekaj drugače prikrojene kakor na Štajerskem.

Hermannov popis koroških noš je zelo splošen in ne dela razlik med nemškimi in slovenskimi. Ta popis velja le deloma za nekatere slovenske noše na Koroškem. Prvi loči točno med nemškimi in slovenskimi nošami **Hacquet I. 1791.** v svoji knjigi *Abbildung und Beschreibung der suedwest- und oestlichen Wenden, Illyrer und Slaven*. Ta popisuje ziljansko nošo XVIII. stoletja takole:

Ziljanska noša (slike 1—8, kroji Tab. I—IV).

Noša tega naroda je precej originalna, včasih je bila pa še bolj.

Moški nosi kratko* prstrižene lase. Na glavi ima visok, koničast, zelen ali črn klobuk, mlajši sicer že redko nosijo takšne, nego si pokrivajo glavo z zelo nizko štulo, iz klobučevine, poleti pa iz slame. Okrog vratu nima Ziljan ničesar. Ima pa pri srajci velik, naguban ovratnik ali »Kres« (»Pramesh). Na prsih nosi rdeč vams (»Hlebz«) in zelene naramnice, oblači si kratek, rjav jopič, pozimi pa ovčji kožuh (»Kosmata«). Hlače so poldolge in široke, nogavice iz bele volne, obut je ali v škornje ali pa v »opanke«. (Glej sliko 1.)

Žena (sl. 2.), ima lase spletene v dolge kite, dekle ima kite okrašene z rdečimi volnenimi ali svilenimi trakovi, padajo ji po hrbtu. Glavo pokriva ženam široka, zadaj nekoliko navzdol viseča avba, narejena iz dolgega kosa blaga in je zadaj zvezana skupaj. Često je takšna avba okrašena še s črnim pasom, ki pride nanjo počez. Na robu, ob čelu, ima avba široke čipke ali

pa naguban kos platna, ki sega globoko v obraz. Okrog vratu nosijo žene niz pobarvanih steklenih koral, pod temi je širok, drobno naguban ovratnik, ki pokriva velik del života in pobarvanega, ali vezenega ali s trakovi okrašenega všivka na prsih (Brustlatz). Rokavi so široki in imajo manšete. Pozimi se nosi večinoma še vrhnja rjava jopa. Kratko krilo je na pol ali čisto volneno, robovi so obrobljeni z barvastim blagom, istotako je obrobljen tudi kratki predpasnik. Krilo in predpasnik redko segata dlje kakor do meč, ker je taka noša za ljudi, ki stanujejo v hribih, potrebna. Nogavice so volnene, po večini bele, manjkrat barvane. Čevlji so zvezani s trakovi ali z jermeni. Okrog telesa si žene opasujejo tako zvani »pas«, narejen je iz črnousnjene jermenca in okrašen z medenimi žeblički. Na koncu pasu visi zaprt nož. Klobuk nosi slovenska žena izredno redkokdaj, dasi so ji klobuki čedalje bolj všeč. Kljub temu pa jih nosijo samo v dežju ali v veliki vročini. (Glej sliko 2.).

Hacquet še pristavlja, da se iz noše tega narodiča vidi, da je odtod vzeta obleka harlekina in kolombine. Čeprav pa so Ziljani precej brihtni ljudje, pa imenovana šaljivca vendarle ne prihajata iz njihove dežele, nego z neke gorate nemške province, ki ni daleč od Ziljanov.

Tako Hacquet o ziljskih nošah. Po njem je posnel svoj opis tudi **Breton**. Ta je skoro dosledno prepisal Hacquet-a, posnel nekaj dodatkov s Hacquetovih slik in par malenkosti še dodal. Moške naramnice so po Bretonu zelene, hlebz rdeč, hlače segajo samo do »polovice nog«. O ženskih avbah pravi, da se le malo razlikujejo od onih, ki so jih pred leti nosile žene francoskih rokodelcev. Ovratnik je po Bretonu muselinast, krilo rdeče, jopica zelena in predpasnik moder. Tudi okrog komolcev je po Bretonu široko gubanje. Breton trdi, da nosijo Slovenke klobuke tudi za vrvco okrog komolca obešene. Pristavlja, da je italijansko gledališče vzelo obleke za harlekine in kolombine od ilirskih kmetov, posebno od Ziljanov. Pravi, da je opisana noša podobna oni komični, ki se je v starih časih nosila v slavnostnih sprevedih. Tudi Breton ima v tekstu bakrorezne slike, upodablja pa Ziljanko, precej podobno oni, ki jo je priložil Hacquet svojem delu.

Hacquetov popis je tudi še površen. Ne vemo, ali naj si pod njegovim popisom vamsa (hlebz — lajblc?) mislimo telovnik ali

le srajco, ali so hlače irhaste — skoro bi lahko po sliki sklepali na to iz njih razporkov pod kolenom. Klobuk z visokim oglavjem in širokimi kraji bo najbrže še preostanek iz časov italijansko vplivanih baročnih klobukov (»Schlapphut«), ki pa se je torej že tekom XVIII. stoletja zamenjal z avtohtonim koroškoalpskim klobukom z nizkim oglavjem. Opanke bodo bržkone starejše obuvalo, a tekom XVIII. stoletja torej so se že nosili tudi škornji. O posameznostih suknje nam Hacquetov površni popis ne poroča ničesar.

Ženska avba je bila bržkone neke vrste zavijača iz trikotnega kosa platna, ki se je zadaj zavezala okrog kit, ki so padale po hrbtu, kakor kaže tudi Hacquetova slika. Črni pas, ki »pride nanjo počez«, je bil bržkone črna vezenina. Pod opisom onih širokih čipk ali nagubanega kosa platna, ki sega globoko doli na obraz, si je nemara treba misliti značilni ziljski »pintelj« (glej pozneje!). Da bi imeli rokavi jopice manšete, je pa skoro neverjetno. Najbrže gre tu za ošpetelj, (»vajšpat«), ki gleda izpod jopice. Bržkone je s krilom moder ali životek skupaj sešit. Pod vezenim ali s trakovi okrašenim všivkom na prsih si predstavljamo morda ono »kranjsko« prevezo, o kateri govori Hermann (glej spodaj!). Hacquetova slika kaže ženo v zelenem, rdeče obrobjenem krilu, z rjavim životkom, v katerem je trikotast razporek; skozi životek gleda ona »kranjska« preveza. Predpasnik je moder in rdeče obrobjen, klobuk ima žena z rdečim trakom nataknen na komolec. Klobuk ima široke kraje in razmeroma nizko oglavje.

Toliko o nošah Ziljanov v XVIII. stoletju. Treba bo še mnogo slikovnega materiala in starih popisov, da bo slika noše iz tega časa popolna.

V XIX. stoletju omenjajo koroške noše *Illyrisches Blatt* (l. 1843., str. 147), izdaja *Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Kaernten und Krain) 1890 von Rudolf Waizer und Franc Francisci, dalje razni letniki *Carinthiae*, H. Morova knjižica *Das Gailthal i. dr.* V novejšem času je pisal o tem A. Sič (O slov. nar. nošah 1919. in Slov. nar. noše 1927.). Najpodrobnejši popis s pristnimi imeni vred pa je za ta članek oskrbel župnik v Gorjah v Zilji, g. I. Katnik (naj mu bo izrečena za to najtoplejša zahvala!). Če uporabimo ves ta material, je ziljska noša v XIX. stoletju takšna:

Dr. M. Wutte poroča v »Carinthia« I, 1927, 1—3, str. 69, da je našel v koroškem deželnem arhivu (II, Fach 55, 1819) zapisek, po katerem so se Ziljani leta 1819. pokazali cesarju Francu na njegovem potu skozi Koroško v Italijo v takšni noši: z rdeče obrobljenimi (eingefasst) nizkimi čevlji, svetlomodrimi nogavicami, črnimi hlačami, rožasto ornamentiranih telovnikih, črnih vozniških suknhaj z belimi gumbi, zelenimi naramnicami, pisanimi ovratnicami. Na glavi so imeli »Rundenhut« z zelenim trakom okrog oglavja in belim bombažem pod trakom, okrog trebuha pa so nosili rdeč pas »Thamis« (Damast).

(Primerjaj tudi po Hacquetu posnet popis iz l. 1827., publiciran v »Carinthia« 1920/37!)

Nošo v letu 1844. je popisal cenilni komisar Petz (prim. dr. Wuttejev članek »Kaerntner Trachten um 1844. «Carinthia« 1923/60) kot »čisto svojevrstno« takole:

Čisto svojevrstna pa je noša kmetov v srednji Ziljski dolini od Šmohorja do Podkloštra. Kmetje nosijo navadno spenzerje iz sivega ali temnozelenega sukna, dolge telovnike s številnimi velikimi, kovinskimi gumbi, črne kratke hlače, volnene nogavice in visoke do kolen segajoče čevlje. Kmetice si spletajo lase v dve dolgi kiti, prepleteni s svilenim trakovjem, na koncu imajo pentlje. Glavo jim pokriva ali nekaka avba, ki je zadaj podobna vreči, ki vsebuje kiti, spredaj pa je obrobljena s širokimi čipkami, globoko zgubana in tolika, da pokrije skoro pol obraza. Ali pa se glava zavije v pisano perkalasto ruto tako, da kiti molita na obeh straneh izpod rute. Gornji del života je oblečen v svilen životek, ki je na prsih globoko izrezan. Čez njega se zaveže svilena ali perkalasta pisana ruta in se zadaj na hrbtu spodaj zaveže, spredaj pa pritrudi na ovratnik z iglo, na kateri vise vsakovrstne malenkosti, nabrane v cvoto (Quaste). Srajca z dolgimi rokavi je zadaj opremljena z dolgim, prirezanim in nagubanim ovratnikom. Spodnje telo pokriva krilo iz črešnjevordečega ali črnega domačega blaga, na drobno nagubano in povsem okroglo, pa tako kratko, da komaj seže pod koleno. Istotako dolgi kakor krila so tudi predpasniki, platneni ali perkalasti, navadno modri. Ženske so opasane z usnjenim pasom, vezanim s pavjimi tuljci. Spredaj visi od pasu še jermen, na katerem visi majhen žepni nožič. Nogavice so dolge in bele,

čevlji izrezani. Pozimi nosijo Ziljanke ovčje kožuhe z belo ustrojeno platjo na ven obrnjene.

Iz poznejših popisov, gori navedenih, izpopolnjenih s podatki g. Katnika, posnemamo, da je zadnji stadij razvoja ziljske noše takle:

Moški nosijo »srešč« — srajco iz platna, ki ima okrog vratu ovratnik »kólar«. Za kravato nosijo pod »kolarjem« pisano svileno ovratno ruto, imenovano »pcanetelj«, ki je včasih franžast in se spredaj zveže v vozal, imenovan »knof«.

Hlače so dokolenske irhaste, iz kože srne ali divje koze. (Tab. I, sl. 1.) Stranski šivi so s črno svilo izšivani in ornamentalno izkičeni (ausgesteppt). (Tab. I, sl. 2, 3.) Konci hlačnic, ki so spodaj opremljene z razporki, imajo po dva prišita, dolga jermena, s katerima se hlače okrog kolena zavežejo. Spredaj zgoraj imajo hlače veliko štirikotno krpo, ki se zapenja z dvema ali tremi gumbi (navadno iz jelenove kosti), na vsaki strani te krpe je vшит spredaj po en žep. Tudi zadaj imajo hlače majhen razporek z jermenoma, da se lahko zožijo ali razširijo. Ob stranskih šivih, ob kolenih spodaj in ob krpi ter pod njo so hlače črno vezene in kažejo ornamente, kakor jih vidiš na naši tabli.

V prejšnjih časih so Ziljani navadno nosili nizke čevlje z zaponko in »mašno« in bele nogavice iz volne. V drugi polovici XVIII. stoletja nekako, kakor pravi že Hacquet, so začeli dolgi škornji tekrovati z nogavicami. Ti škornji so bili v XIX. stoletju tako dolgi, da so segali še nad kolena in se včasih nad njimi na baročen način zavihavali nazaj. Bili so iz mehkega usnja, poprej črno, v novejšem času rjavo udelanega. Od nekako l. 1875. dalje se nosijo škornji samo še na »žegen«.

»Bruštah« je bil ali iz žameta ali svile, udelan z rožicami, ali pa iz kričeče rdečega sukna. (Tab. I, sl. 4.) Čez vrsto spodnjih gumbov je bil pritrjen črn ali rdeč trak, na katerem so bili prišiti veliki okrogli, srebrni ali cinkasti posrebreni gumbi tako, da so se skoro drug drugega dotikali. Včasih je imel lajbeč tudi samo te dekorativne gumbce, s katerimi se je zapenjal. Ti gumbi so ali čisto kroglasti ali pa polkroglasti in jih je navadno od 12 do 16 na vsaki strani.

Lajbeč (jopič) (Tab. II, sl. 1) je bil iz »mšestra«, žametu podobnega blaga, ki so ga dobivali iz Italije. Imel je včasih stoječ, navadno pa položen ovratnik. Bil je kratek, tako, da so bili rokavi

daljši od njega. Obrobljen je bil z žametastimi trakovi in je bil ali temnomoder ali temnozelen in imel na obeh straneh prsi prišito dekorativno vrsto ploskih, okroglih, posrebrenih gumbov. Tudi rokava sta imela često majhne razporke, ki so se zapenjali s po dvema svetlima gumboma. Spredaj na bruštahu sta bila na vsaki strani tudi po en žep, katerih robova sta bila tudi obrobljena z žametom. Kroj je razviden iz naše slike. (Tab. II, sl. 2, 3.)

Pod klobukom so nosili moški včasih svileno kapico s cofom, ki se je ponekodi imenovala »žlajfica«, drugod »kapa« ali »smrtznica«. Počez okrog glave je bila raznobarvno progasta in se je nosila pod klobukom s širokimi krajeci pa nizkim oglavjem tako, da je »cof« visel izpod nje ob licu na rame. V novejših časih so se nosili tudi kosmati filcasti klobuki, okrašeni s šopki in krivci od ruševca.

O kožuhih nimamo še točnih podatkov. Bržkone so bili podobni gorenjskim in so imeli zadaj svileno vezeno ali z barvastim usnjem aplicirano ornamentalno »rožo«.

Etnografski muzej v Ljubljani hrani tudi še star ziljski plašč (ponekod na Koroškem so ga zvali »burmus«). To je velika, modrosuknena suknja z dolgimi rokavi in ležečim ovratnikom. Preko rame sega kratka pelerina, ki zakriva gornji del telesa in roke, da je oblačilo podobno nekakšnemu haveloku. Tak podoben plašč, dasi brez pelerine in rokavov, ima tudi ženin na Prinzhofferjevi sliki »Gailthal, Brautpaar« (sl. 5) iz zbirke rajnke avstrijske cesarice Elizabete (l. 1858.). Ženin ima na tej sliki pisano nošo z visokimi, mehкими škornji, irhovkami, rdečim bruštahom s srebrnimi kroglastimi gumbi, daljšim lajbčem, spodaj okroglo zaključenim, dalje ima kolar in rdeč pancetelj, na glavi pa navaden klobuk srednješirokih krajev, s šopkom in krivcem. Pod njim ima svileno kapo z velikim cofom, ki mu pada na desno ramo.

Vsak svat na ziljski svatbi je imel na gornjem robu klobuka rdeč trak. Goldenstein ima na svoji sliki Ziljana v Slowiansczyzni upodobljenega bržkone ziljskega plesnega mojstra (sl. 3), zakaj mož ima opisano nošo s širokokrajnim klobukom in visoko, zgoraj razširjeno štulo, podobno biedermeierskim cilindrom (meščanski vpliv), v levici pa sulici ali kiju podobno palico, v prerezu štirioglato, končujočo se v razširjen bat s sulico. S to palico v roki je mož nadziral plesni red pri ziljanskem »raju« (podatek je v arhivih našel ravnatelj Nar. muzeja g. dr. Jos. Mal

in ga bo objavil v 11. zvezku Zgodovine slov. naroda pod po-
glavjem »Iz družabnega življenja«).

Toliko je bilo mogoče doslej zbrati podatkov o ziljanski
moški noši.

Ziljska **ženska** noša v XIX. stoletju je pa slednja: Srajca
se imenuje »vajšpat«, je bluzi podobna, bela, ima dolge rokave,
ki so v zgornjem delu, zlasti pod pazduho zelo široki in se proti
koncu roke zožujejo in končno stisnejo v manšete s čipkami
»špicami« ali »špiclni«. (Tab. III, sl. 1.) Na ramah zgoraj so močno
nabrani, imajo »bavde«, pod pazduho niso nabrani. Okrog vratu
je ovratnik »kolar« ali »kragnč«, ki sega na ramena, po tilniku
zadaj navzdol pa visi trikotast, kragnču prišit privesek »krežl«.
Tudi na prsih je vajšpat često gosto »nabavdan«. (Tab. III,
sl. 3. 4.)

Spodnje krilo se imenuje »untrfat«. Je široko, belo, v novejš-
šem času poškrobano. Spodaj je obsežno 10 do 12 palic, okrog
pasu 3 palice. Spredaj je za ped širok pas, ki ni nabran v
»bavde«, ob straneh od srede je nabran, najgosteje pa je nabran
zadaj. »Unterfat«, pravijo, se mora »svetiti«, to je, videti za prst
izpod krila.

Samo za na ples se obleče posebno spodnje krilo, precej
ozko, imenovano »rajovc«.

V novejšem času nosijo Ziljanke pod rajovcem ali untrfa-
tom tudi spodnje hlače. Tudi te se morajo »svetiti«, to je, gle-
dati za prst široko izpod krila.

Krilu pravijo Ziljanke »ras«. (Tab. IV, sl. 1.) Navadno je
iz listra, kateremu pravijo Ziljani »urlan«. Včasih je res tudi iz
domačega blaga. Spodaj ima ras približno osem centimetrov ši-
rok rob drugačne barve. Ras je na široko »plisiran«, »v roče
djan«, kakor pravijo Ziljanke, je dolg kakih 65 cm in je črne,
vijolčaste, pa tudi modre (»brune«), rjave (»ruse«), »temnobru-
ne« barve. Široki obrobni pas spodaj je povsod zelen. K rasu
je prišit žametast »nidrc« ali »modrč«, ki je z rožicami pisan in
ima često vse robove obrobljene ali s temnim žametom ali pa
s temno svilo. (Tab. IV, sl. 2, 3, 4.)

Nogavice so belovolnene, zelo gosto pletene in včasih
umetno »čopčaste«. Pravijo jim »štumfi«. So zelo debele, pa si
Ziljanke rade oblačijo po več parov nogavic, da so meča videti
debelejša.

Nogavice ne sežejo visoko preko kolena, pod kolenom pa se zavežejo z rdečimi, modrimi ali zelenimi »panteljni«, tako da je spredaj večja »mašna«, ki se navadno vidi izpod krila.

Čevlji so bili v prejšnjih časih nizki šolni brez luknic za trakove in brez počezne vezi. V XIX. stoletju (ali morda tudi še v XVIII.?) pa so bili v navadi zelo visoki čevlji. (Sl. 8.) Pri teh so bili gornji deli, ali, kakor pravijo Ziljani, »obušje«, iz črnega debelega sukna in so bili često črno ali belo ornamentalno »naštepami«, zlasti okrog jamic za trakove, ki so bile medene. Zadaj na hrbtu je imel čevelj všito tanko rdečo nit. Usnjeni so bili le podplati s peto, kapice spredaj ter droben pas ob stopalu. V najnovejšem času nosijo po mestnih prikrojene šolne.

Čez prsi si je Ziljanka pripela »pcanetelj«, židasto in franžasto ruto, karirasto ali sicer živo pisano. Pcanetelj je bil zvezan čez prsi tako, da je visel en konec navzdol, nasprotni konec pa se je v višini podpazuhe trikotasto pripognil, druga dva konca sta se zvezala zadaj kakor predpasnik v voz, ki je prišel pod pas. Tako pokrije pcanetelj vse prsi in tvori s svojo izredno živahno pisanostjo enega glavnih dekorativnih efektov vse noše. Sredi pripognjenega trikota pcaneteljna se pripne »medanca«, zlata ali srebrna broša (posebna vrsta medance je takozvana srebrna »žvingla«, na kateri vise majhni kamenčki).

Ziljanke so nosile vrhu krila še »burtah«, predpasnik, zelo nadrobno plisiran, se pravi, »v majhne rorče djan«, tri palce širok, spodaj dva do trikrat naguban. (Tab. IV, sl. 5.) Pod tem burtahom so nosile še drug, navadno klotast predpasnik s špicni spodaj, ki so kukali izpod burtaha. Burtah je križast, ali zeleno-bel ali »brunobel« ali črnordec in je iz voala ali »tibeta«.

Ženski ziljanski »pas« (sl. 7) je širok, usnjen in ornamentalno našivan ali nakovan. Če je nakovan, ima zabite drobne koščke medi ali cinka, združene v razne figure, med katerimi igra glavno vlogo rozeta. Včasih je s svilo vezen, nekateri so iz z rdečim safijanom obrobjenega usnja in so bogato izšivani z nitjo iz stebela tičjega (gosjega?) perja. Ornamentalne oblike so rozete, rastlinski listi in spiralasto se prepletajoče robne vijaje. Na širšem koncu pasu je obroč, na katerem visi še majhen košček pasu navzdol, ob njem so privezane v novem času modre, rdeče, bele, zelene »žoje«, svileni trakovi, ki od pasu na desni vise navzdol do konca rasa, kjer je poprej visel na jermenu nož.

Baje nosijo dekleta, ko gredo v »prvo«, t. j. na ples pod lipo, posebno našivan in izkičen pas, navaden pas iz usnja pa imajo pri plesu na plesišču.

Na glavi nosijo Ziljanke svileno ruto, često franžasto in močno pisano. Imenujejo jo »adrcia«. Ta se zveže okrog las tako, da je vozal zadaj za vratom skrit pod trikotastim koncem, ki moli po hrbtu. (Sl. 6.) Za praznične prilike nosijo dekleta »pintl« iz belega, finega domačega platna s površino 30—40 cm.² Temu kosu je prišit še poškrubljen »krežl«. (Tab. III, sl. 5.) Na obeh ne- poškrubljenih koncih »pintlina« sta prišiti dve »žnurci«, ki se za- dadaj zvežeta kakor ruta. Tako nastane nekakšna avbica (sl. 5), ki je le spredaj nagubana. Pod pintlnom nosijo še zadaj zvezano, pi- sano svileno ruto, tako, da se na čelu nekoliko vidi izpod pintlna. V najnovjšem času se pintl zelo redkokdaj nosi. Nevesta ima po- leg pintlna in rute na glavi še klobuk, podoben moškemu »ziljske- mu« klobuku, le da je malo manjši. V Österr.-Ung. Monarchie i. W. u. B. je pri opisu ziljanske ženske noše govor o ziljski »peči«, ki spominja na Kranjice in pomeni belo, glavnikasto (»kamm- artig«) nabrano čipkasto avbo, dalje se tam omenja svilena na- glavna ruta. Pod pečo, ki je pravzaprav avba, je najbrže mišljen pintl. Sič v svojih »O slovenskih narodnih nošah« (na str. 27) kakor tudi v ponatisu iz l. 1927. (str. 31) trdi, da si Ziljanka »pri posebnih svečanostih dene na glavo belo pečo, t. j. posebne vrste avbo, napravljeno iz širokih čipk in okrašeno z zlatim brokatom, navadno pa nosi na glavi svilen robec«. Pintel ime- nuje Sič, ki je uporabljal »razne opise noše Ziljank«, »črn, bar- žunast trak«, »katerega pa žene ne smejo več nositi«. — V ko- likor se je dalo s Koroškega doslej pozvedeti, so tam ženske nosile v XVIII. stoletju zavijači podobno avbico s črnim for- mom, kakor to popisuje Hacquet (glej gori!), v novejšem času pa adro (svileno ruto) in pintel. Zgleda, da je pintel bil svečan nakit deklet in nevest, zakaj na akvarelu iz zbirke cesarice Eli- zabete, »Gailthal, Brautpaar«, ga nosi nevesta. Črni trak na čelu, ki ga Sič imenuje pintel, bo bržkone p a n t e l in bo znak neomo- ženih žensk. Panteljne iz črnega baržuna so nosile pod »apta- hom« tudi bohinske deklice in bo nemara v sorodu z belokranj- sko »parto«, le da se je tamkaj razlikovala parta deklet in omo- ženih žen po širokosti. O pintelnih z brokatnim okrasjem se ni dalo iz novejših časov nič več poizvedeti.

Dr. M. Potočnik (Vojvodina Koroška, 1909, str. 156) piše, da se Ziljanka v kratkem oblačilu zove Slovenka, ona v dolgi janki ali čikli pa Nemka (janka in čikla sta vzhodnokoroška naziva). Pravi, da mladenke skrbno pripravljajo svojo obleko za žegen: likajo ras in drugo perilo in napravljajo kakor pri harmoniki lepe »bavde«, pripravljajo svilene robce in »pcaneteljne«, ki jih bodo pokrile k maši in potem k prvem plesu, občivajo čevlje in privežejo k pasu belomodrordeče trakove. O nevestini noši pravi Potočnik, da nosi nevesta nad svilnatim pcaneteljnom še pintelj in klobuk, ki je ovit s surovo svilo v narodnih barvah in tako figurira kot nevestin venec. V lase je imela nevesta unešene raznobarvne trakove in po hrbtu spuščene, imela je dragocen pas in predpasnik iz domačega platna, obrobjen z raznobarvno svilo.

Toliko o ziljski noši, ki je, kakor priznava posredno že Hacquet, za njim pa tudi Nemca Waizer in Francisci (Ö. Ung. Mon. i. W. u. B.), naj originalnejša v vsej Koroški. Ostale koroške noše med Slovenci so manj originalne in bolj nemškoalpsko vplivane. Seveda je moška noša po vsej slovenski Koroški skoro povsod enaka, vendar pa se ziljska ženska noša močno loči od ostalih. Ostale noše so manj izrazite in tvorijo le neznatne variante enega samega tipa.

2. Mežiška noša.

Ta je našla svojega monografa, dr. F. Kotnika v »Našem Domu« (Maribor 1926, str. 72—76), po katerem posnemam za mežiško moško nošo tole:

V starih časih so nosili moški dolge lase do ramen, o Veliki noči so jih prirezali.

Hlače so bile irhaste dokolenske, imele so »leso« na tri gumbe, spodaj ob robu hlačnic pa črne trakove, s katerimi so se zavezovale. Na desni hlačnici zgoraj je bil ozek žep (devžek), kjer je tičala usnjata nožnica za nož in vilice. Nekateri so nosili hlače tudi iz domačega sukna (lodna), ki so bile nekoč tudi kratke.

Nogavice so bile bele volnene, premožnejši so nosili tudi zelene.

Čevlji so bili nizki, ki so imeli spredaj jermene, pozimi pa visoki. Škornje so nosili samo duhovniki. Cokle z javorovim

stopalom so imele zadaj brezove zapetnike, zgoraj pa je bila lesena pletenina z mecesnovim trakom.

Srajca je bila hodna ali iz tankega domačega prta. Imela je velik ovratnik. V rabi je bil tudi »kranjski prt«.

Klobuk je bil iz ovčje volne, imel nizko, široko oglavnico in široko streho. Bil je črn.

Telovnik (lajbič) je bil črn, bogatejši so nosili svilenega s srebrnimi gumbi. Okoli vratu je bila zavezana svilena rožnata ruta.

Jopič je bil iz kupljenega lodna črne barve, revnejši so nosili sivkastega iz domačega sukna (lodna).

Plašč, zvan »burmus«, je bilo dragoceno oblačilo (do 35 gld.). Po obliki je bil podoben haveloku. Burmus je bilo svatovsko oblačilo, ki ga je moral nositi vsak moški svat pozimi in poleti.

Pozimi so moški nosili tudi dolge ovčje kožuhe. Volna je bila obrnjena naznotraj, koža ven. Na hrbtu je imel kožuh lepe rože ali pa kak verski motiv, n. pr. ime IHS. Vozniki so poleti nosili modre plašče, ki so bili podobni srajcam in so segali čez kolena.

Poleti so nosili moški za deloven dan kratke platnene hlače, hodno srajco, naramnice in klobuk.

Dve vrsti domačega blaga: resovina, katero stke tkalec iz hodnika in volne, bukovina ali domači loden za hlače, jopiče in telovnike iz same volne.

Ta moška noša je izginila okrog leta 1860.

Ženska mežiška noša se je hitreje izpreminjala od moške.

Krilo »janka« je bilo iz domačega platna in modro pobarvano z belimi rožami. Janke se je držal modrc, imenovan »niedercc« iz istega blaga. Bogatejše kmetice so nosile rjavo kupljeno blago, ki je prelivalo barve; v blago je bila vtkana svila.

Srajca se imenuje »rokavci«, segala je do laktov in je bila okrog vratu in na laktih nabrana. Revne so nosile »štrajhaste janke« iz domačega platna, v katero je tkalec vtkal modre in druge barvne vrste.

Jopa je bila zgoraj košata, spodaj manj, zadaj nabrana in kratka, podobna torej špenzarju.

Predpasniki so bili ozki, narejeni iz hodnega prta, različne barve, pozneje iz tiskanine (druka), premožne pa so nosile svilenatega.

Čevlji so bili nizki, poleti so Mežičanke nosile tudi »šolne«.

Pas je nosila okrog leta 1810. vsaka gospodinja. Bil je kovani, na katerem je visela verižica, na njej pa nož. Pozneje so nosile verižice z nožem le še doma pri delu. Nemški narodopisci smatrajo slednje za slovensko posebnost.

Zimski kožuh je bil iz ovčjega usnja, na hrbtu je imel ornament iz cvetja.

Pokrivalo so tvorile avbe ali pa »bele adrce«. Mežiška avba ali »koroška avba« (koroška kapa, črna kapa) (sl. 9) pokriva samo zadnjo polovico glave in ima zadaj po dva črna moire-trakova, ki se zavežeta v lepo pentljo. Prevlčena je s črno, stisnjeno svilo, zaglavje pa s črnim baržunom, na katerem so z zlatom uvezeni različni geometrični in cvetlični motivi, »zadnjek«. Dekliške avbe (nevestine) imajo tudi raznobarvne stilizirane cvetljice in zelene liste. Avbe so navadno zarobljene z zlato vezeno.

Bele adrce so se nosile in zavezale na razne načine, zadnji ogel je padal po hrbtu. Obrobljene so bile s čipkami (slovenske in »nemške« špice).

Ženski klobuk je bil iz zajčje volne, imel je zadaj dva črna trakova kakor avba, ali pa je bil brez njih. Ovijala ga je debela črna svilnata vrvca, pozneje svilnat trak. Izpočetka so ga Mežičanke nosile brez rute, pozneje pa nad ruto bodisi pozimi ali poleti. To nošo so sprejele od nemških sosed v Labudski dolini in ob Glini, kjer je bil tak klobuk znan kot »šentviški klobuk«. Ta noša se je raztezala med Slovenkami tudi po koroški in celovski okolici.

Precej podobno nošo so nosili tudi Štajerci na Pohorju, v Solčavi in Savinjski dolini.

3. Rožanska noša.

Moška (po dr. M. Potočniku, glej zgoraj!):

Irhaste hlače, kratek »jopič«, širok klobuk, rdeč svilen telovnik s srebrnimi gumbi, modre nogavice, nizki čevlji.

Ženska (sl. 9 a), b), c): Kapa, okrašena z žojami in zlatim brokatom (Tab. VI, sl. 3, 4, 5), črna sukna »jopica« do pasu, precej košata »janka«, bele, lepo pletene nogavice, s suknom obšiti, nizki čevlji z »mašno« in zaponko. Poleti namesto jope sama janka z »rokavci«. (Tab. VI, sl. 1, 2.) Tudi lepi pasovi so bili nekdam v navadi.

A. Sič popisuje v Slov. nar. nošah (1927.) str. 32 in 33 moško nošo: klobuk črn, z dvojnimi krivci, pod njimi kapa. Srajca ima položen ovratnik, okrog vratu pisana ruta, zavezana pod vratom v voz. Konca rute sta na ramah potegnjena izpod žametastega telovnika. Suknjič je temen in kratek. Hlače so kratke in irhaste. Ženska noša: Lase na prečo počesani, kite zavite v svitek in pripete z glavnikom. Čez teme nosijo črn baržunast trak. Pokrite so s črno avbo, ki ima zadaj našit z zlatom vezen »zadnjek«. Srajca bela, poleti s kratkimi, pozimi z dolgimi rokavi. Pod vratom je zapeta z gumbom, rokavi so na rami nabrani, za pestnikom so prišite čipke. Čez prsa nosijo svileno rožasto ruto, modre se drži krila, krilo (janka) je iz navadnega raznobarnega blaga, tudi svileno. (Tab. V, sl. 1.) Predpasnik črn svilen, obrobjen s čipkami (vogali ponekod okroglo obrezani). (Tab. V, sl. 2.) Zadaj pentlja z dolgimi trakovi. Nogavice bele, nosijo šolne, tudi visoke čevlje. Pozimi nosijo še črne »jope«, katerih rokavi so v sredi nad komolcem zadržani z gubami (nabavdani).

Ta noša, pravi Sič, se nosi okoli Bač in Roža.

4. Podjunska noša.

Srajce (»kikl«) so nosili moški iz domačega platna. Imeli so položen ovratnik, imenovan »kolir«, okrog vratu pa zavezane svilene ovratnice, imenovane »ošpinteljne« (Halsbinde), ki so se spredaj zavezovale v voz. Na ramah gleda ta ošpintelj izpod »lajbča«.

Hlače so bile dokolenske, irhaste, odpirale so se spredaj s štirikotno krpo »na polkence«. Spodaj sta bili hlačnici razprti in opremljeni z jermenastimi »panteljni«, s katerimi so se zavezovale hlače okrog podkolen. Skoro gotovo so bile tudi ornamen tirane s črno svilo.

Nogavice so bile pri nizkih čevljih rdeče ali modrovolnene; često so se nosili, zlasti v zadnjem času tudi izšivani na levi in desni, ne na zadnji strani, škornji. Pri kratkih škornjih se je med hlačami in gornjim robom škornja videl kos beloplastnenih spodnjih hlač na kolenu.

Lajbeč je bil spredaj žametast, redkeje svilen, navadno vde lan z rožicami, tupatam pa tudi ves kričečerdeč. Imel je ali srebrne kroglaste ali polkroglaste gumbe ali pa gumbe iz jelenove

kosti. Verige za uro so bile zelo velike, srebrne, obeski so bili križniki (tolarji) ali ključi.

Jopič (jopeč, jopč) je bil zelo kratek, je imel ležeč ovratnik, vsi robovi so bili obšiti s črnim žametastim panteljnomo ali »žnuzami«, isto tako robovi žepov. Bil je iz domače rjave raševine, nedeljski pa iz žametu podobnega blaga in je bil najčešče temno moder ali črn.

Iz žepa je visel rdeč in velik »fcanetelj« (včasih tudi navadna ženska »ódra« ali »ódrice«), v drugem žepu je bila »fajfa«, katere »rorč« je gledal iz žepa. »Mehir« za tobak, »tabakpajtl« je bil spravljen zadaj pod supnjo, da je njegov »mušl«, cof gledal včasih izpod suknje. Svinjski mehirji so bili obšiti z rdečim trakom.

Pod klobukom so imeli moški v podjunski dolini svileno ali pavolasto čepico, imenovano »smrtnico«, ki je bila dvojna, znotraj rdeča, zunaj temna, z dolgim cofom, »mušlnom«. Nekateri te smrtnice v hiši niso zlepa sneli z glave. Klobuk je imel v novejših časih kratke in ozke krajce z oglavjem, podobnim onemu polcilindra, dasi ni bil previsok. Okrog klobuka je bila »žnura« z dvema čopoma, »mušlnoma«, ali pa širok trak, imenovan »óbvada«. Poleti so imeli moški v Podjuni pod klobukom zeleno žametno polkroglasto čepico, zvano »kapica«.

Svatje (»ovsetarji«) so imeli seboj »óvsetarsko palico« iz pušpana (Fischbein), spodaj okovano, na vrhu je imela bunkasto glavo, pod njo je bila luknja s trakom: belega je imel ženin, rdečega ovsetarji.

Za moško nošo v Podjunski dolini mi je dal podatke gosp. stud. techn. Joško Trampuš iz Pliberka. Žensko nošo je pa opisala gdčna. Malči Mlinarjeva iz Pliberka. Obema topli hvala!

Ženska noša v Podjuni je zelo podobna rožanski in mežiški ter bližnjim nošam v zahodni Štajerski.

»Avba« je iz črne svile, ima znotraj »futer« iz barhenta ali platna ali navadnega blaga, zunaj je prešita s črno svilo in nago sto črno prešivana, kar je videti znotraj na »futru«. Zadaj ima ornament s polkrožno zaključenim ali rahlo priostrenim vrhom. Ta ornament je zlat (»porta«) in se nahaja na kosu iz violetnega ali vinskordečega žameta. Glavni del so geometrični motivi ali navadne rozete, ki ne pomenijo ne nageljna, ne planinke. Nekateri ornamenta so tudi vezani iz črnih, steklenih korald, tem koraldam pravijo »gralce«. Zadaj drži avbico skupaj elastičen

trak, na katerem visita dva 8 do 10 cm široka črna trakova, dolga do 150 cm in nazobčana. Avba pokrije samo zadnji del glave, tako da so spredaj vidni lasje, nekdam počesani na osrednjo prečo. Trakova se potegneta naprej in ovijeta ob robu avbe okrog glave, potem se zadaj spneta s »haftelnom« in se zavežeta v zatilniku v široko pentljo, imenovano »mušla«. Druga vrsta ima že kar narejeno mušlo zadaj, ki je kar pripeta. Trakovi so iz črne svile, se imenujejo »panteljni« in so moirirani z rožami. Pod trakovi je bil še barvast trak »ruméjak«, ki je za prst daleč gledal izpod črnih trakov.

Srajca, »rokavi«, je iz finega, drobno tkanega domačega platna ali iz šifona. Podobna je gorenjski. Na rami in spredaj pod vratom so »favdi«, ovratnik je nizek, včasih obrobljen s čipkami. Rokavi so na ramah ozki, ob komolcu se znatno razširijo, ob zapestju pa zopet zožijo. To so nedeljski »rokavi«, za vsak dan nosijo »prtene rokave« s kratkimi rokavi. Za pestjo so imeli manšeti redkokdaj čipke. Srajca je kakor gorenjski ošpetelj zelo kratka, sega komaj nekaj cm pod pas.

Krilo, imenovano »jonka« je skupaj sešito z modrcem, imenovanim »njedrc«. Dolgo je do členkov, je volneno ali listrasto ali iz izpreminjajoče se svile temnolivnozeleno, črno, (kašmir) ali vinskordeče barve. Spodaj ima kakih 20 cm od tal prišit širok črn žametast rob. Mesto žameťa se za rob porablja včasih črne čipke. Krilo je okrog in okrog nabrano v 1 cm globoke bavde, samo spredaj na sredi je puščen kakih 20 cm širok pas brez bavdov. Njedrc je včasih iz istega, včasih iz drugačnega blaga kakor jonka, je spredaj pri vratu nepregloboko, okroglo izrezan, da se vidi ovratnik s par bavdi na prsih. Zadaj je manj izrezan.

»Odrca«, svilena ruta, rožasta, karirana, franžasta, se zgane v dva trikota po diagonali, položi okrog vratu na ramena in se spredaj pripne s »špernodlni«. »Devovniške« odrce so velike in se počez zavežejo čez prsi, zadaj na hrbtu pa se zadnja konca zavežeta v vozal.

»Štumfi« so pavolnati, beli, brez »bucljev« kakor ziljski, so pa umetno pleteni v geometrične in rastlinske ornamente s tem, da se plete nogavica redkeje ali gosteje v razne kombinirane »muštre«. Nogavice so privezane s »podvezo«, ki je tkana iz lanu.

Čevlji so raznih vrst, kakor navadni čevlji, šolni, punčuhi in visoki čevlji (nižji od ziljskih). Bili so kombinirani (visokí) s črnim suknom in usnjem.

Spodnje krilo se je imenovalo »spodnca« ali »spodja jonka«. Bilo je iz belega platna ali iz šifona, spodaj zelo široko in s čipkami obrobljeno. Včasih so nosile ženske v Podjunki dolini kar po tri ali štiri »spodnce«, da so bile bolj košate.

V delavnik so si ženske pokrivalo glavo z navadnimi belimi odrcami, imenovane »mojcke«, ki se zadaj zavežejo.

Pozimi so ženske nosile velike ovratne rute iz volne s franžami, imenovane »umentuh« (Umhaentuch) in pa »jope«, čez pas ozke, na ramah široke in »nafavdane«, dopasne jopice.

5. Glinška noša (sl. 10).

Glinška ali celovška noša, pravi dr. M. Potočnik, (glej zgoraj!), se je nosila po odpravi stare noše med leti 1865. in 1885. Danes (t. j. l. 1909.!), pravi Potočnik, da je še običajna med Trgom, Št. Vidom in Celovcem v mešanih, oziroma pravkar ponemčenih krajih. Žene so nosile majhen klobuček, okrašen z žojami, katerih dve sta segali po hrbtu do pasu. Janka je bila nekoliko daljša, okrašena s »kreželjnom«, često z dvema ali tremi kreželjni. Namesto jope so žene nosile »šlabanko«, ki je bila do pasu ozka kakor jopa. Pod pasom pa se je razširila in je segala še nekaj cm nižje. Podobna je bila današnjim mestnim »jaknom«. Okrog vratu so žene nosile lepe svilnate ali franžaste robce, ki so jih zvali »tibetaste facneteljne« ali pa »trstinarce«, ker so jih dobivali iz Trsta. Namesto poprej običajnih belih kožuhov je stopila v tej dobi velika ruta ali »hentuh«, ki je še danes v navadi.

Tako Potočnik. Iz zbirke cesarice Elizabete poznamo akvarel z napisom »Glanthal«. Na tem je upodobljen moški v širokih, sivih, dotalnih hlačah, v temnozelenem suknjiču s položenim ovratnikom, sicer čisto podoben mestnim suknjičem, le da ima na koncu rokavov nazaj zasukane manšete iz svetlejšega zelenega blaga, s temnejšim obrobljenega. Telovnik je svetlorjav in kvadratasto kariran, bržkone iz svile, ovratnik je položen, pod njem je temnordeča pentlja. Klobuk je zelen, bržkone žametast in ima precej široke kraje, na oglavju pa visok svilenozelen trak. Žena ima silno široko, svetlomodro krilo in črn, svilen predpasnik,

zgoraj ima oblečen spenzar iz rjave svile, ki ima čez prsi šivan po en vertikalni črn trak v okras. Spenzar je v pasu zelo stisnjen, rokave pa ima lijasto razširjene. Okrog vratu je viden izpod spenzarja droben pas brčkone svilnate, pisane rute. Lase ima spletene žena v »fige«, na glavi ima širokokrajni črn klobuk s skoro ravnimi kraji in precej nizkim, polkroglastim oglavjem.

6. Labudska noša (sl. 11).

Popisa ni bilo dobiti doslej nobenega. V Labudski dolini pa še žive mnogi Slovenci, dasiravno je bila svoje čase čisto slovenska. V zbirki cesarice Elizabete se nahaja tudi labudska noša v akvarelu.

Moški ima črne irhaste hlače, zavezane pod kolenom s travkovi, potem svetlomodre nogavice, polvisoke čevlje. Telovnik je črnožametast z gosto vrsto drobnih srebrnih, kroglastih gumbov ob odprtini na prsih. Viden je položen ovratnik in pod njim rdeča rutica. Suknjič je teman in podoben mestnemu. Klobuk je širokokrajni, kraji so rahlo zavihani s skoro povsem okroglim nizkim oglavjem, ki se na vrhu krožnikasto poglablja, okrog njega je ozka »žnora«. Žena ima zelo široko, svetlordeče krilo, z zelenimi vodoravnimi progami, dalje svetlomodri predpasnik brez obrok in čipk, potem teman spenzar, ob pasu zelo stisnjen s širokim, položenim ovratnikom, izpod katerega gleda rdeče pisana ovratna rutica. Na glavi ima ogromen klobuk skoro popolnoma ploščate oblike, da se oglavje komaj loči. Brčkone gre za slamnik.

7. Boroveljska noša (sl. 12).

Poseben popis mi ni znan. V zbirki cesarice Elizabete pa se je nahajal akvarel »Ferland«, na katerem je upodobljen moški v visokih, mehkih škornjih, ki segajo še čez koleno, vidne so irhovke in brčkone vzorčast, žametast telovnik z vrsto debelih srebrnih, kroglastih gumbov. Pod vratom je vidna pod belim, položenim ovratnikom majhna rdeča rutica. Suknjič je podoben mestnemu in je videti temnorjav. Pod klobukom ima Boroveljčan svilen kapo, ki s čopom pada na desno ramo. Klobuk ima ozke kraje in široko, srednjevisoko, okroglo oglavje. Ženska noša ima široko, rjavo, okroglo vzorčasto krilo, črn, spodaj z volanom opremljen zelo kratek predpasnik. Modrc je iz rdečkastega blaga,

srajca ima zelo široke rokave, ki segajo nekaj čez komolec in imajo na koncu čipke, okrog vratu je položena bela svilnata ruta z rožami v rdečem in zelenem, pas je zelo stisnjen, od njega visi navzdol po predpasniku cizeliran sklepanec. Poleg sklepanca je od pasu še drobna verižica, na koncu katere visi nož. Na glavi ima Boroveljčanka, kakor je težje ločiti s slike, ki kaže ženo v skoro frontalnem obratu, okroglo avbico, ki je videti zlata, zadaj ima kratko, svetlomodro pentljo. Mogoče gre tudi za zlatobrokatno avbico, kakršnih ima nekaj etnografski muzej v Ljubljani iz Koroške? Lasje so gladko počesani spredaj na prečo, kite so ovite nadrobno okrog glave.

8. Noša na Jezerskem (sl. 13).

Tudi ta noša še ni nikjer posebej popisana, kolikor mi je do danes znano. Nekaj podatkov o ženski noši na Jezerskem pa nam zopet daje akvarel iz zbirke cesarice Elizabete z napisom (»Seeland«).

Ta ženska noša (škoda, da na sliki ni upodobljen tudi moški) je povsem podobna gorenjski, kakor se Jezerčani sami radi štejejo h »kranjcem« in ne h »koroščem«.

Ženi, upodobljeni sedeči na tem akvarelu, imata zelo široki, bržkone svileni krili rdečkastorjavkaste barve. H krilom sta prišita modrca iste barve. Obe nosita črne, bržkone svilnate, predpasnike in imata ošpeteljne s silno širokimi rokavi in ozkimi zapestnimi manšetami, obšitimi z belimi čipkami. Okrog ramen in čez prsi je položena pisana lilasta, franžasta ruta, kakršna (v barvi) je na Gorenjskem običajna. Na glavi nosita pokrivalo, ki ga ostali Korošči ne poznajo, pač pa veže Jezerčanke z Gorenjskimi. To je bela peča, zavezana okrog glave na gorenjski način, pa s počez položenim petelinčkom, ki je lepo razčesan. Zadaj pada konec peče po hrbtu daleč navzdol in je videti bogato belo vezen.

Toliko se je dalo zaenkrat zbrati podatkov o slovenskih nošah na Koroškem.

Ločimo v glavnem najbolj originalno ziljsko nošo in pa vzhodnje koroške variante, ki se med seboj le nebstveno razlikujejo in ki posegajo tudi še na zahod Štajerske (Pohorje). Vse te noše so člani velike družine srednjeevropskoalpskih noš. Irhaste hlače, telovniki z blestečimi gumbi, črnosvilena avbica z zla-

tim našivkom zadaj, črne in zelene barve so skupne vsem, slovenskim in nemškim alpskim nošam. Še posebno velja to za moško nošo, ki se v bistvu malo loči v različnih pokrajinah. Originalna pa je zlasti ziljanska ženska noša, ki med nemškimi nima podobnosti in dokazuje, da se je slovenski živelj v Zilji najbolj trdno držal stare slovenske tradicije, (podobno tudi glede hiš, običajev itd.). Nekateri opazujejo »slovansko« značilnost v nošah v gubanju in v ljubezni do beline.

V stilnem oziru kažejo alpske noše koncem razvoja na eni strani zelo napredno, evropskemu zapadu XIX. stol. prikrojeno značajnost (primeri kopico srednjeveških elementov v slovenski vzhodnjaški noši!), nagnenje k »naturalizmu«, ki se kaže v tem, da je noša komoda lupina telesu, brez vseh fantastičnih elementov, na drugi strani pa je v teh izredno pisanih pestrobarvnih nošah, kratkih krilih, itd. čutiti oni značilni alpsko-čutni element, ki polje tudi v dekorativnosti hiše, v ljubezni za barvno slikarstvo, in v glasbi v ljubezni za velik ambitus in močan harmonični razmah melodij, v tekstih ljudskih pesmi pa v onem nagnenju k erotiki, često zelo seksualno pobarvani.

Tako nam tudi slovenske alpske noše kažejo one značilnosti stila in psihologije, kakor jih je mogoče slediti v ostalih etnografskih smereh pri alpskem Slovincu.

Résumé. Les costumes nationaux Slovènes en Carinthie.

L'ensemble des costumes des Slovènes en Carinthie, qui, serrés entre l'élément allemand et l'élément italien, sont les plus occidentaux des Yougoslaves, n'a pas encore été décrit. Cet article essaie de recueillir les principaux matériaux épars en diverses publications. A ces matériaux, l'auteur ajoute les résultats de ses dernières recherches personnelles; en outre, il essaie de reconstruire le développement historique de ces costumes et de les définir du point de vue ethnographique.

Les costumes du nord-ouest du territoire slovène sont plus ou moins de caractère alpestre et possèdent plus de traits communs avec les costumes allemands des Alpes qui les autres costumes slovènes; cependant, ils en diffèrent en plusieurs points et représentent ainsi, dans le grand groupe des costumes alpestres, tout-de-même une variante originale.

La description la plus ancienne du costume du paysan slovène de Carinthie est celle qui décrit le costume du duc, installé au 13e siècle dans la plaine de Gospa sveta. Nous y reconnaissons le costume de paysan, pendant le haut moyen-âge, sous direction franque, généralement en usage dans l'Europe centrale. Nous n'avons pas d'autres descriptions jusqu'à la moitié du 18e siècle; et alors nous rencontrons déjà des différences locales. Les descriptions sont faites: par Hermann, en 1781 (*Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kaernten, Krain im J. 1780*), par B. Hacquet, en 1791 (*Abbildung u. Beschreibung der suedwest- u. oestlichen Wenden, Illyrer u. Slaven*), et par Breton (d'après Hacquet); du début du 19e siècle, nous avons des descriptions des années 1819, 1827, 1843, 1844, 1890, etc. Il y a aussi des peintures, dans les *Slowiansczyzna* de Korytko (1838) et dans la collection d'aquarelles de l'impératrice autrichienne Elisabeth (1858), qui contribuent considérablement à la connaissance de ces costumes.

Au sommet de leur développement, à la fin du 18e et au début du 19e siècle, les costumes slovènes de Carinthie montrent les variantes locales suivantes: celle de la Zilja (f. 1—8, c. I—IV), entre toutes la plus originale, et celles de Rož-Mežica (f. 9, c. V—VI), de Glina (f. 10), de Labud (f. 11), de Podjuna, de Jezerško (f. 13) et de Borovlje (f. 12). En général, nous distinguons le costume occidental de la Zilja des costumes orientaux, qui diffèrent moins entre eux et se trouvent encore en Styrie occidentale (Pohorje). Chez les hommes, sont caractéristiques, pour les costumes alpestres les culottes de cuir blanc (f. 3, c. I), les gilets de velours ou d'écarlate, avec de grands boutons étincelants (c. II, f. 3, 5, 11, 12); chez les femmes, principalement les coiffes de soie noire (f. 9, c. VI), avec la bordure d'or en arrière. Par ces qualités, les costumes carinthiens ne se distinguent pas beaucoup des costumes allemands des Alpes; le costume masculin, spécialement, est presque partout le même. Les couleurs sombres et vertes sont également communes aux Allemands et aux Slovènes des Alpes; mais il y a aussi des différences considérables, surtout chez les costumes féminins, qui sont plus ornés que les costumes masculins et peut-être plus expressifs. Une particularité slave représente probablement l'amour de la couleur blanche et de la plissure fine du linge et des jupes (c. III—V, f. 2, 4, 5, 6), qui est spécialement caractéristique pour les costumes slaves. Mais il est

certain que spécialement le costume féminin de la Zilja, par ses couleurs, est extraordinairement pittoresque et que, par cette qualité, il se distingue fortement des costumes allemands carinthiens qui l'entourent; il s'en distingue également par la jupe courte et finement plissée, par les souliers (f. 8) et par la ceinture (f. 7) ornés de borderies, par l'amour des rubans de couleurs, par la chemise extraordinairement plissée, par le fichu de soie multicolore qui couvre la poitrine au lieu de la chemisette (f. 3, 5, 6), par la coiffe principale, appelée »pintelj«, (f. 4, 5), etc. Quelques costumes ont été en usage dans les environs de Glina (f. 10), de Labud (f. 11), et de Borovlje (f. 12), au milieu du 19e siècle, chez Slovènes et chez Allemands; les costumes nationanz allemands, avec leurs particularités, ont depuis longtemps disparu, tandis que les Slovènes portent leurs costumes parfois encore aujourd'hui aux jours de grande fête.

Les costumes alpestres slovènes montrent en comparaison avec les costumes slovènes orientaux, une tendance au naturalisme: le costume est conçu comme vêtement commode, du corps, sans aucun élément fantastique. Le naturalisme apparaît encore dans l'ornementation très sensible que montrent également: les maisons, avec leurs couloirs pittoresques et avec l'amour de l'ornement en peintures de couleurs; la musique, avec la tendance à l'harmonie; la poésie, avec la tendance à l'élément érotique.

Sl. 1.

Sl. 2.

Sl. 3.

Sl. 4.

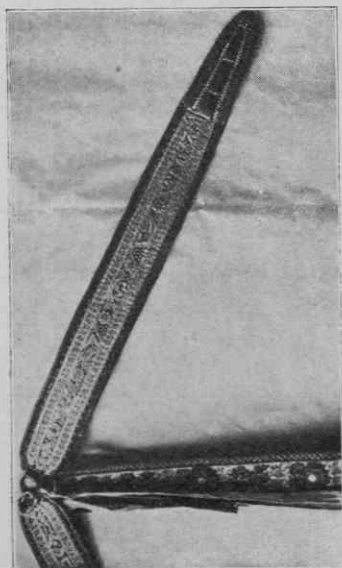
Sl. 1. Ziljska moška noša (Hacquet l. 1791.) — Sl. 2. Ziljska ženska noša (Hacquet l. 1791.) — Sl. 3. Ziljan (Goldenstein l. 1838.) — Sl. 4. Ziljanka (Goldenstein l. 1838.)

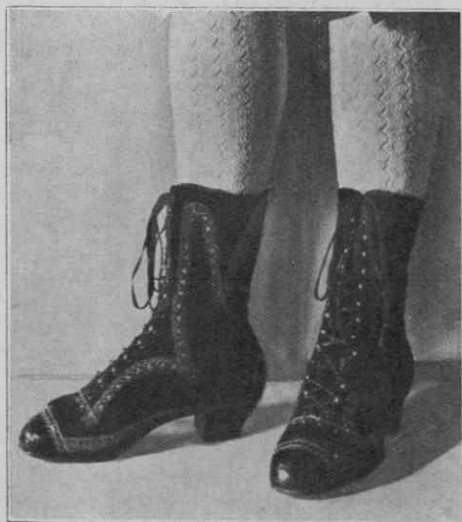
Sl. 5.

Sl. 6.

Sl. 7.

Sl. 8.

Sl. 5. Ziljanski ženin in nevesta (Prinzhofer). Sl. 6. Ziljanska noša (Prinzhofer).
Sl. 7. Ziljanski ženski pas. Sl. 8. Ziljanski ženski čevlji.

a)

b)

c)

d)

Sl. 9. Sedanja rožanska in ziljanska noša.

a) Kapa. b), c) Rožanska noša spredaj in zadaj. d) Sedanja ziljanska noša.

Sl. 10.

Sl. 11.

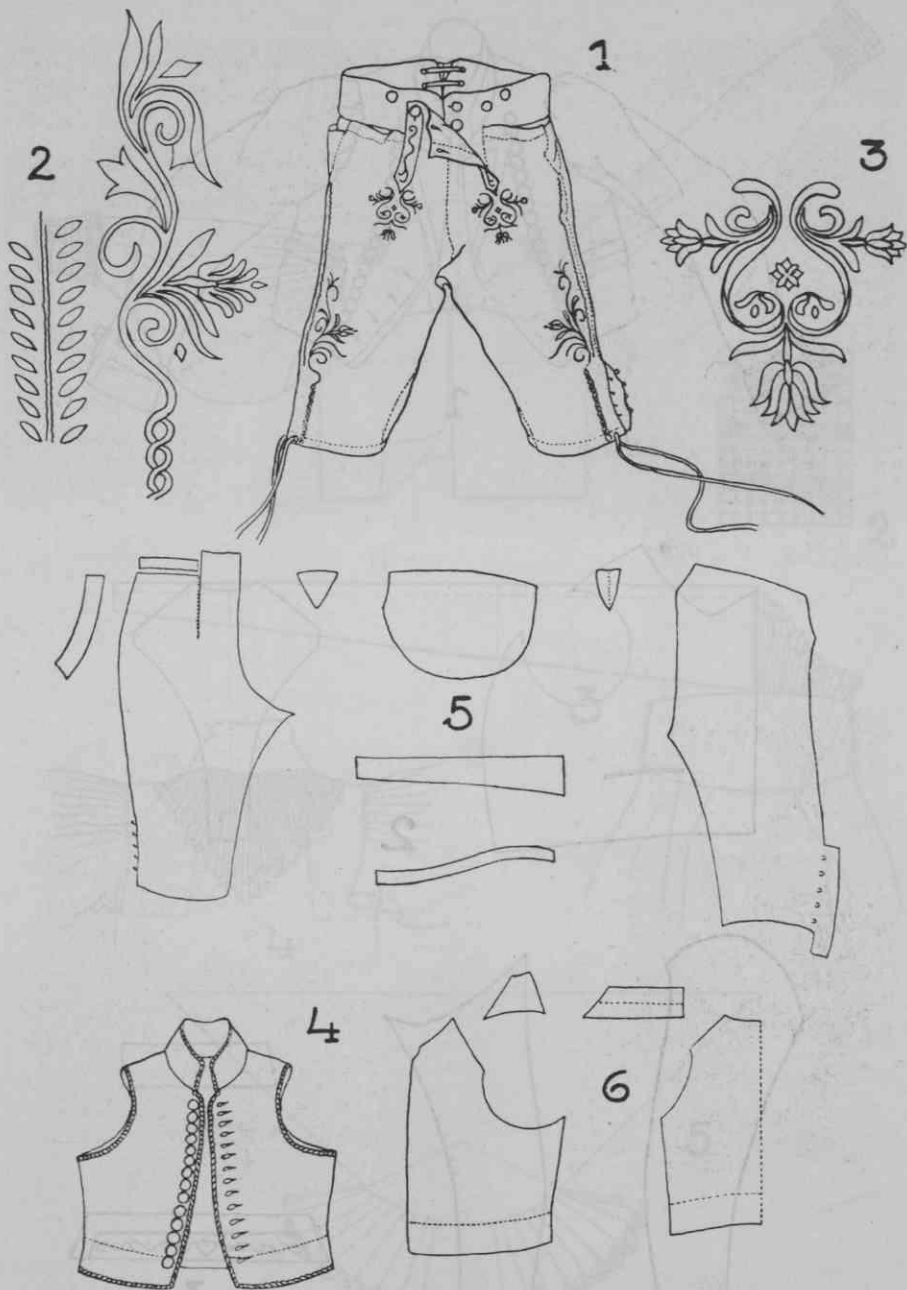

Sl. 12.

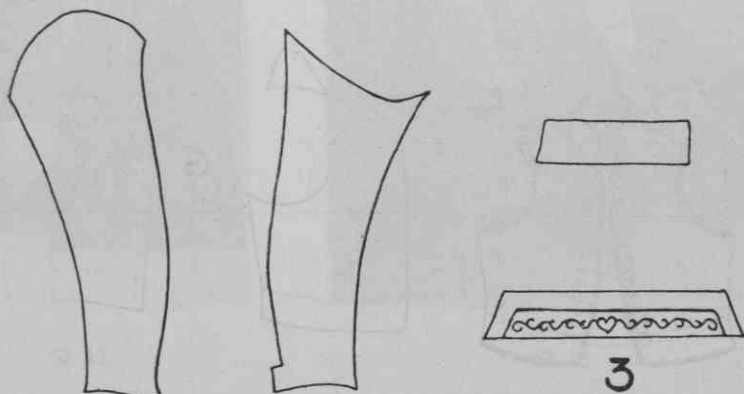
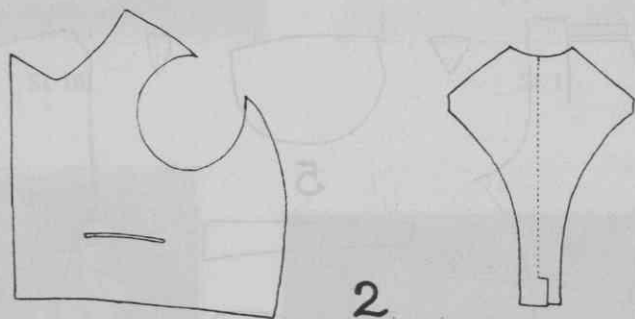
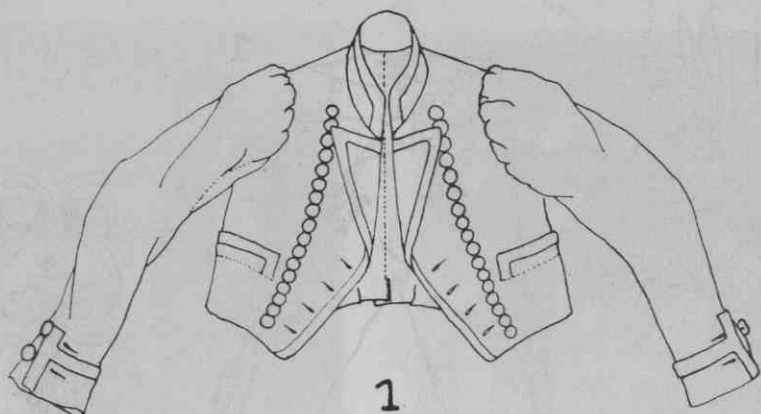
Sl. 13.

Sl. 10. Glinška noša (Prinzhofer). Sl. 11. Labudska noša (Prinzhofer). Sl. 12. Boro-
veljska noša (Prinzhofer). Sl. 13. Noša na Jezerskem (Prinzhofer).

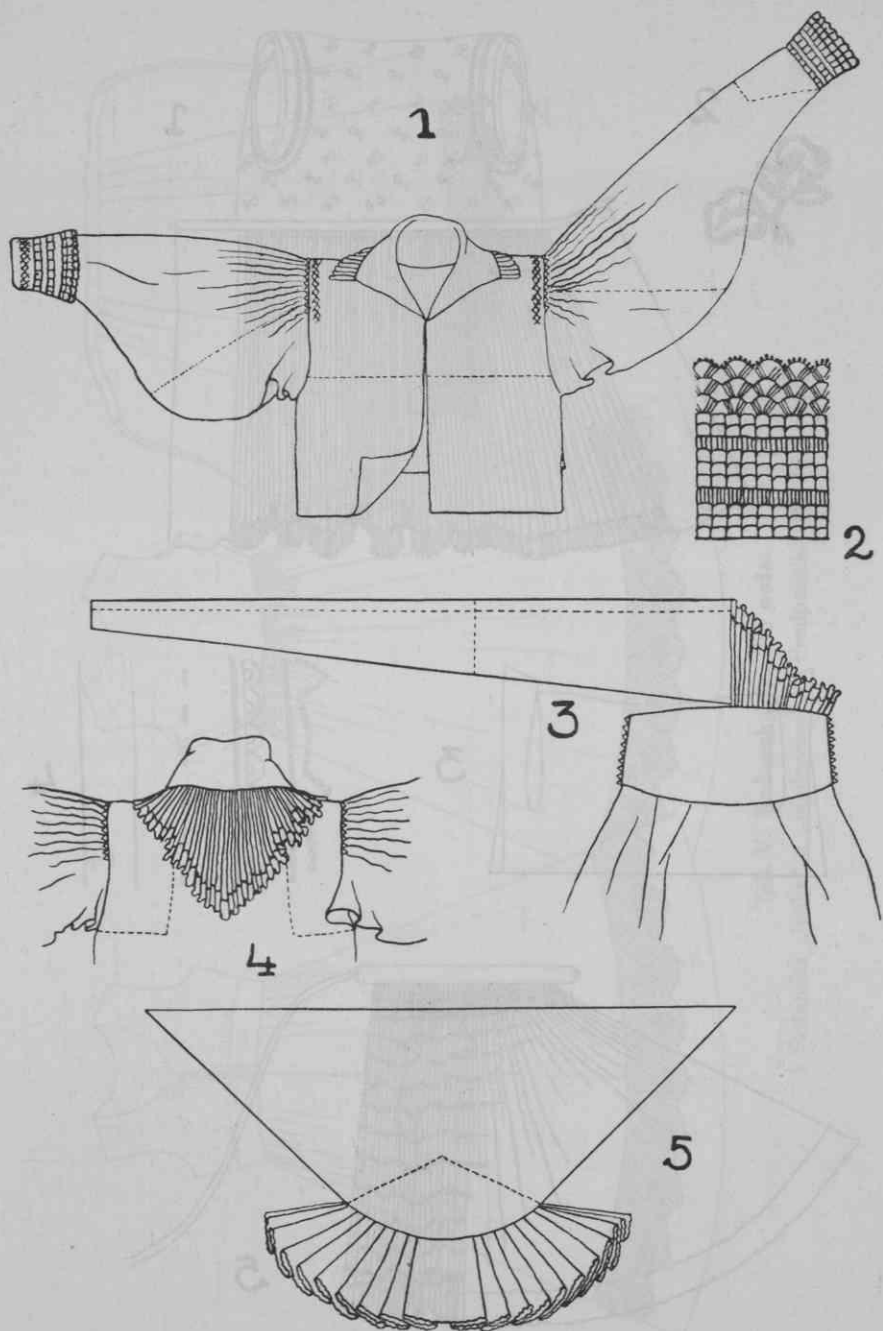
Tab. I. Ziljska moška noša.

1 Hlače. 2, 3 Vezenski ornament na hlačah. 4 „Bruštah“. 5 Kroji hlač. 6. Kroji „bruštaha“. (Merilo 1 : 16)

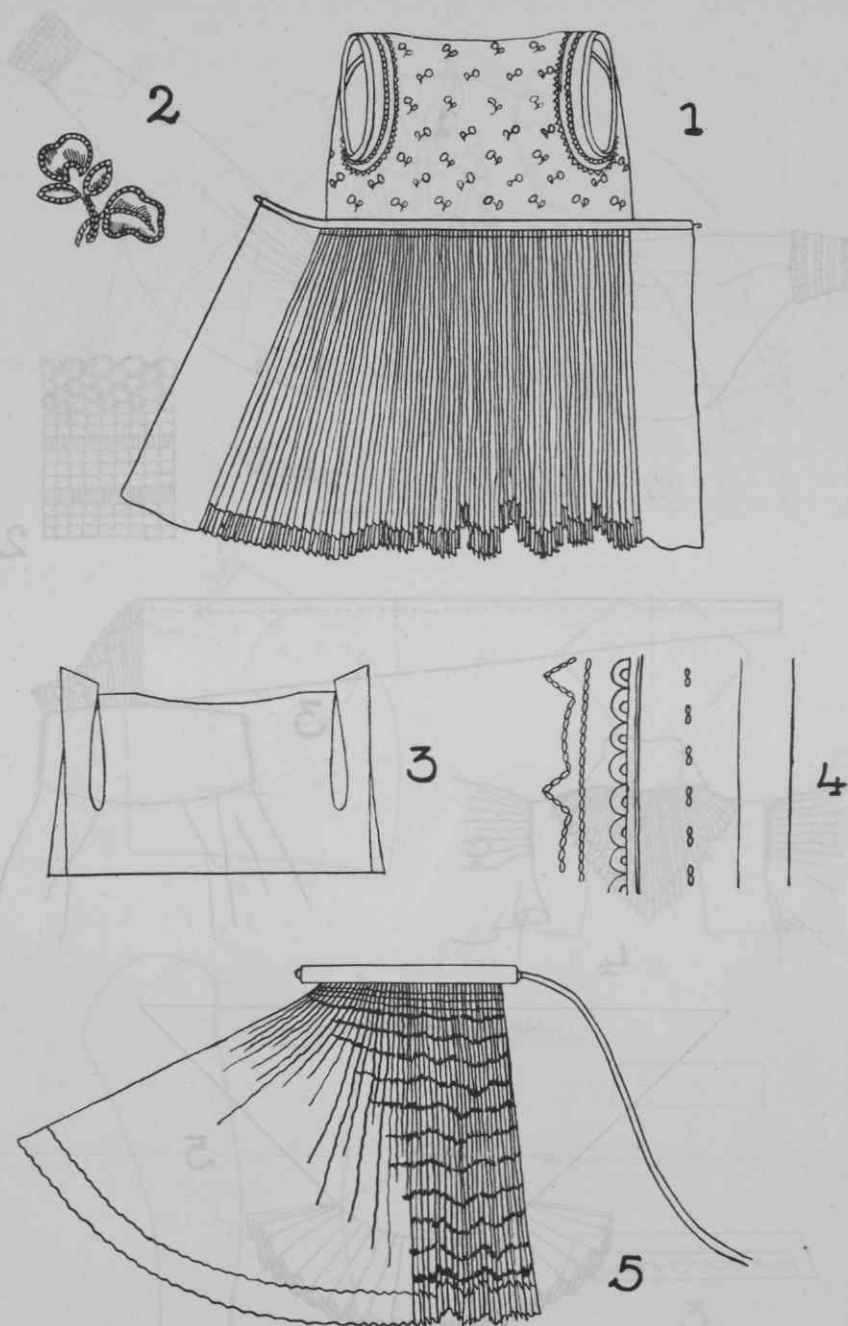
Tab. II. Ziljska moška noša.

1 „Lajbeč“. 2 Kroji „lajbča“. 3 Ornamet na ovratniku. (Merilo 1 : 16).

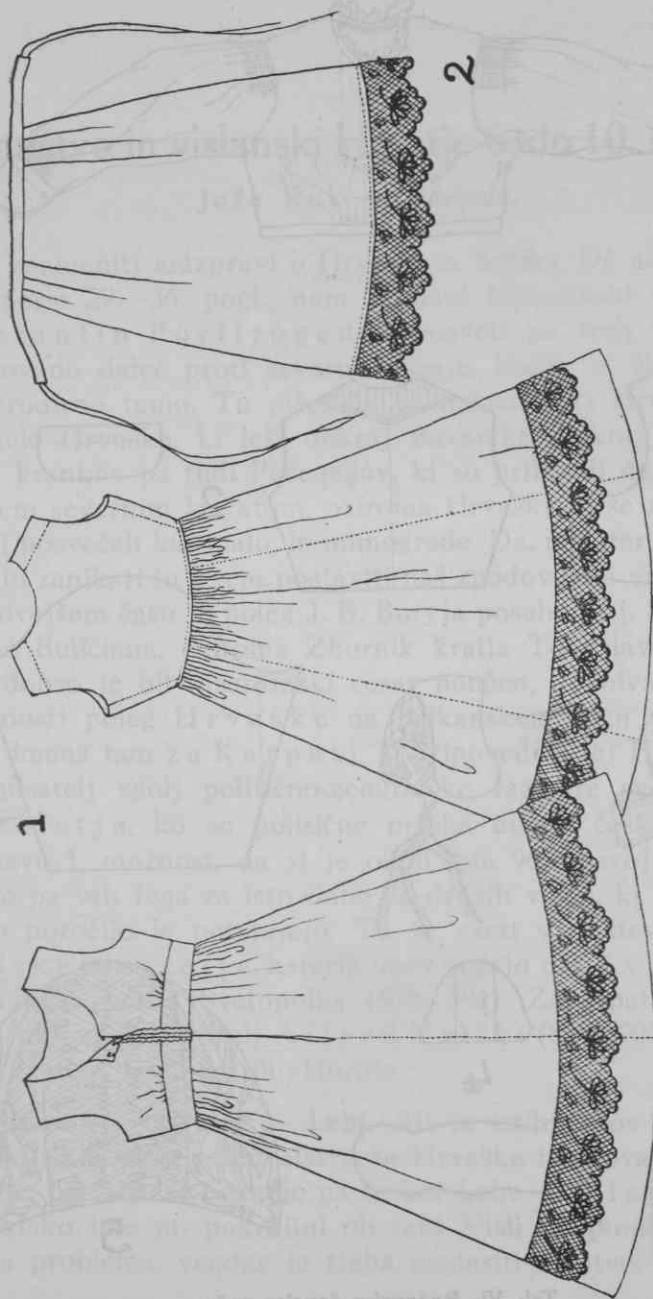
Tab. III. Ziljska ženska noša.

1 Ziljski „vajšpat“. 2 Kvačkane čipke na zapestju. 3, 4 „Kdar“ ali „kragnč“ s „krežlno“. 5 „Pintel“. (Merilo 1 : 16).

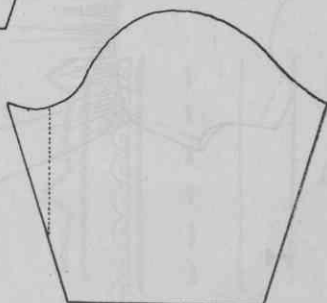
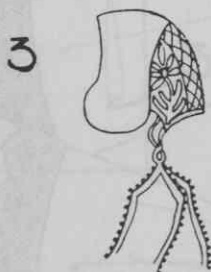
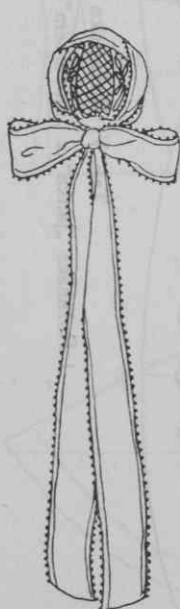
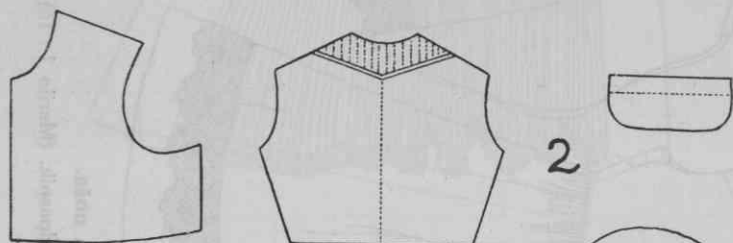
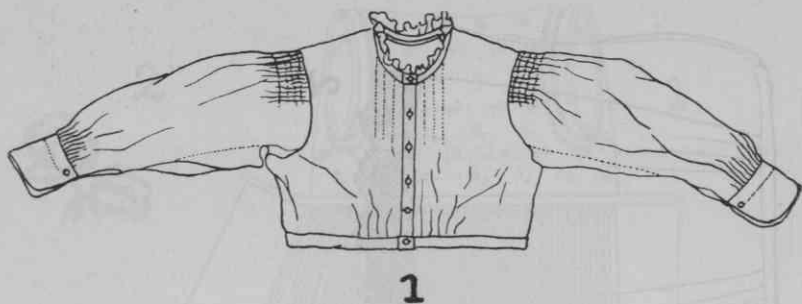
Tab. IV. Ziljska ženska noša.

1 Ziljanski „ras“ z „nidercem“ ali „modrčem“. 2, 4 Vezeniški vzorec z „modrča“.
3 Kroj „modrča“. 5 „Burtah“. (Merilo 1 : 16).

Tab. V. Rožanska ženska noša.

1 Rožanska „janka“ z „modercem“. 2 Predpasnik. (Merilo 1 : 16).

Tab. VI. Rožanska ženska noša.

1 Rožanska ženska srajca. 2 Kroji srajce. 3 „Kapa“ z „žojami“. 4 Kroji „kape“.
(Merilo 1 : 16).